

Jubilæumsanmeldelser

Niels Åge Nielsen (1913-1986): De jyske Dialekter. Gyldendal, København 1959. 163 sider.

Halvtredserne var det årti hvor danskerne – efter krigs- og efterkrigsårenes isolation – begærligt rakte ud mod resten af verden og navnlig lånte med arme og ben fra den anglo-amerikanske kultur. Det var radio-quizzernes og den begyndende masseturismes årti. Alt det ny skyllede ind over landet via København, og hovedstadens livsstil og udtryksmåde satte sit stærke præg på kulturudviklingen mens resterne af dansk landbokultur blev trængt yderligere tilbage. Dialektal udtale var totalt yt for den hovedpart af den opvoksede generation som søgte uddannelse og ansættelse uden for lokalmiljøet. De danske dialekter gik for alvor på pension.

Men netop derfor styrkedes deres antikvariske værdi. I mange kredse var det – selvfølgelig, ja men også lidt vemodigt – at forældrenes eller bedsteforældrenes farverige dialekter skulle gå i glemmebogen; i det mindste fortjente de at komme på museum ligesom ældre materielle genstande kom det. Vore store dialektordbøger, *Ømålsordbogen* og *Jysk Ordbog*, fik mere rummelige budgetter, og tiden var til bred orientering om de svindende dialekter. Niels Åge Niensens bog er ment som en sådan orientering, henvendt til en bred offentlighed, der nok har interesse i overordnede dialektologiske synsvinkler, begreber og data, men som ikke overkom alt for mange faglige detaljer. Denne balancegang er stort set lykkedes for forfatteren.

Bogen indledes med et afsnit om dialekternes opståen og udspaltning, desuden et afsnit om dialektforskningens udvikling (med såvel europæisk som dansk perspektiv). Det er traditionelle data der præsenteres for læseren – og dog! Halvt inde i afsnittet om dialektforskningen får fremstillingen pludselig personlig karakter: Niels Åge Nielsen øser ud af egne erfaringer med optegnelse, registrering og publikation af dialektdata. Læseren bliver taget med på besøg hos et par fremragende meddelere, hører om deres baggrund og deres grundfæstethed i lokalkulturen, oplever deres iver som informanter men gysen over for moderne optageudstyr. Og så går turen ellers hjem til Århus, til professor Skautrup og det slidsomme arbejde med *Jysk Ordbog*.

De mange lydovergange henover et årtusind hvorved jysk er skilt ud fra ømålene – og de jyske dialekter fra hinanden indbyrdes – optager naturligvis meget plads i bogen, men den læge læser tilgodeses i eksempel materialet der stort set holder sig til velkendte gloser. De sprogprøver der gives dialekt for dialekt, er nok temmeligt tunge at komme igennem for en læser der ikke er vant til lydskrift, men så er de til gengæld glimrende egnede i undervisningssammenhæng – og er da også blevet flittigt anvendt når danskstuderende skulle orienteres om vore dialekter.

Bogens virkelige styrke ligger dog i de bibliografiske afsnit under hver hoveddialekt hvor Niels Åge Nielsen minutiøst opregner hvad der på daværende tidspunkt var skrevet på og om den pågældende dialekt. På dette punkt er bogen stadig et fortrinligt opslagsværk, lige brugbart for lægmanden der søger dialektlitteratur, og dialektforskeren der søger kilder eller faglig debat.

Folk i almindelighed tænker ikke på sproget som lyd men som ord med betydninger. Det afvigende ordforråd har derfor altid været det, udefrakommende fandt mest påfaldende og fascinerende ved dialekterne. Det vidste Niels Åge Nielsen jo udmærket fra sit virke ved *Jysk Ordbog*, så han har afsat en halv snes sider til emnerne Ordforråd og Orddannelse – skønt det er emner der på daværende tidspunkt ikke fyldte meget i den videnskabelig litteratur om dialekterne. Niels Åge Nielsen var selv (efter et studieophold i Uppsala 1938-39) blevet stærkt optaget af ordgeografi, og fra 1949 var han hovedmanden bag en lang række primært synonymorienterede spørgelister, udsendt til *Jysk Ordbogs* voksende meddelernet. De mange svar gør det nu muligt for ordbogen at give præcise oplysninger om dialektale glosers udbredelsesområde.

Niels Åge Nielsen nævner at der er taget nye metoder i brug ved beskrivelsen af dialekter og sprog i det hele taget men går ikke nærmere ind på dem. Han omtaler at man ved siden af en finere fonetisk skrift i optegnelserne hos meddelere også bruger en grovere fonematiske skrift, men ikke at de nye, strukturalistiske metoder (introduceret af Hjelmlev i 1930'erne) i dialektologien bl.a. går ud på at finde frem til en given dialekts fonemer ud fra en analyse af dialektens aktuelle form som en selvberørende enhed. Altså den synkrone tilgang frem for den traditionelle, diakrone tilgang, hvor hovedvægten lægges på lydudviklinger fra gammel dansk (eller ældre) frem til dialekterne i deres aktuelle form. Niels Åge Nielsen nævner enkelte værker fra 1940-50'erne med strukturalistisk tilgang meget kort, fx Anders Bjerrum: *Fjoldemålets lydsystem* og Ella Jensen: *Houlbjergmålet* (begge 1944), nogle kun i litteraturlisterne for de respektive dialektområder. Der fokuseres i stedet på at man under dialektoptegnelse nu aktivt inddrager meddelers vurdering af hvilke lyd der indgår i bestemte ord, til hjælp for en fonematiske notation. Strukturalismen kom dengang og senere til at danne grundlag for beskrivelser både af jysk og øsmål, faktisk hos en hel generation af dialektologer, fra de nævnte over blandt andre Poul Andersen: *Fonemsystemet i østfynsk* (1958) og Inger Ejskjær: *Fonemsystemet i østsjællandsk* (1970) til Bent Jul Nielsen: *Vendelbomålets fonologi* (1984).

De jyske Dialekter beskæftiger sig – helt i tidens ånd – kun med de traditionelle dialekter, der var ved at gå tabt. De regionalsprog som nu opstod under stærk påvirkning af rigssproget (mht. udtale, bøjning og ordforråd), skulle først siden hen få bred bevågenhed, og da under synsvinklen sociolingvistik. Dialektologien blev nemlig mere mangfoldig og især stærkt påvirket af andre og/eller ny teoretiske perspektiver (og dertilhørende undersøgelsesmetoder) med fokus på talt sprog, i Danmark fra 1970'erne mest skelsættende af sociolingvistikken (jf. Ejskjær 1993, Pedersen 1996, Gregersen 2009) – ofte med brug af et 'udvidet' dialektbe-

greb. Det er bl.a. sprogbrug, sprogholdninger, sprog og sociale fællesskaber mv. der undersøges med henblik på en beskrivelse af sprogforandring. Forskningen på området er hovedsageligt foregået på Københavns Universitet, Institut for Dansk Dialektforskning, fra 2003 Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Dialektforskning (AfD), siden 2005 koncentreret på Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier (DGCSS). Et grundigt overblik over dialektforskningen på disse to steder fremgår af AfD's jubilæumsværk *Dialektforskning i 100 år*; antologien, der er skrevet af tidligere og nuværende ansatte på AfD og DGCSS, blev udgivet i anledning af AfD's 100 års jubilæum, præcist et halvt århundrede efter *De jyske Dialekter* udkom.

Interessen for de danske dialekter er siden Niels Åge Nielsens *De jyske Dialekter* ikke blevet mindre – hverken hos dialektforskere eller hos menigmand. 'Populærvidenskabelige' fremstillinger og (forholdsvis) lettilgængeligt undervisningsmateriale som bør nævnes her, er Niels Åge Nielsens *Dansk dialektantologi* (1978 ff.), der indeholder en stor samling prøver af danske dialekter både fra trykte (litterære) kilder og afskrifter af båndoptagelser, foruden detaljerede beskrivelser af de danske dialekter. Bent Jul Nielsen og Karen Margrethe Pedersen udgav i 1991 en ny og sprogteoretisk opdateret beskrivelse af talesprogsvariationen i Danmark, nemlig undervisningsbogen *Danske talesprog* (inkl. kassettebånd). Forfatterne bringer ud over et udvalg af talesprogsprøver af både traditionel og regional dialekt en beskrivelse af dialektnivelleringen hen imod uniformeringen af talesproget i Danmark, sprogholdninger og sprogskifte og tosprogethed. Et sidste værk er både lægmænds og fagfolks beskrivelse af den sproglige diversitet i Danmark i Modersmåls-Selskabets Årbog fra 2002, *Dialekter – Sidste udkald?* (2002). Også her findes bl.a. en beskrivelse af de traditionelle dialekters karakteristika og nyere tids sociolingvistiske anskuelser på dansk talesprog, bl.a. nydanskeres.

Mens undervisning i dialektologi siden 1970'erne ikke været et obligatorisk fag på universiteternes grunduddannelser, har fx gymnasireformen og en stigende interesse for lokalt sprogbrug i en globaliseret verden givet forøgede muligheder. Nye tiltag har taget de moderne teknologiske muligheder i brug, hvorfor brugere har kunnet få adgang til information om dansk talesprog via projektet Dansk lyd-historie (desværre p.t. uden adgang) og hjemmesiden www.dialekt.dk, oprettet af Gitte Gravengaard og Pia Quist. Også initiativer som Korpus BySoc (Bysociolingvistik), Korpus CorDiale (Det Danske Dialektkorpus), samt ScanDiaSyn, herunder DanDiaSyn (skandinavisk hhv. dansk dialektsyntaks), har bidraget til yderligere at afdække området, her hovedsageligt med hensyn til den traditionelt underbelyste dialektsyntaks.

Den professionelle interesse for dialekterne har sideløbende, fuldt og helt i Niels Åge Nielsens ånd, udmøntet sig i klassiske ordgeografiske studier mv., hovedsageligt publiceret i *Danske folkemål, danske talesprog, Sprog og Kultur og Ord & Sag*. De traditionelle dialekter bliver også præsenteret i vore store dialektordbøger, *Ømålsordbogen* (AfD), og *Jysk Ordbog* (Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning).

Litteratur

- Andersen, Poul: *Fonemsystemet i østfynsk*. København 1958.
- Bjerrum, Anders: *Fjoldemålets lydssystem*. København 1944
- Danske folkemål*. Udvalg for Folkemål og (fra 1960) Institut for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet (udg.). København 1927-1999.
- danske talesprog*. Institut for Dansk Dialektforskning og (fra 2003) Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet (udg.). København 2000 ff.
- Dialekter – Sidste udkald?* Modersmål-Selskabet (udg.). København 2002.
- Dialektforskning i 100 år*. Asgerd Gudiksen, Henrik Hovmark, Pia Quist, Jann Scheuer og Iben Stampe Sletten (red.). København 2009.
- Ejskjær, Inger: *Fonemsystemet i østsjællandsk*. København 1970.
- Ejskjær, Inger: *Danish Dialect Research*. København 1993.
- Gregersen, Frans: Forgængere og bagmænd. Om forholdet mellem dialektforskning og sociolingvistik på og rundt om Afdeling for Dialektforskning, i: Asgerd Gudiksen, Henrik Hovmark, Pia Quist, Jann Scheuer og Iben Stampe Sletten (red.): *Dialektforskning i 100 år*, s. 83-106. København 2009.
- Jensen, Ella: *Houlbjergmålet*. Bidrag til Beskrivelse af en østjysk Dialekt. København 1944.
- Jysk Ordbog*. Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Nordisk Institut, Aarhus Universitet. Århus 2000 ff. på www.jyskordbog.dk
- Nielsen, Bent Jul: *Vendelbomålets fonologi*. København 1984.
- Nielsen, Bent Jul og Pedersen, Karen Margrethe: *Danske talesprog*. Dialekter. Regionalsprog. Sociolekter (inkl. kassettebånd). København 1991.
- Nielsen, Niels Åge: *De jyske Dialekter*. København 1959.
- Nielsen, Niels Åge: *Dansk dialektantologi*. Bd.I-II. København 1978 hhv. 1980.
- Ord & Sag*. Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning, Aarhus Universitet (udg.). Århus 1981 ff.
- Pedersen, Inge Lise: Dialektforskningen i Danmark med særligt henblik på forholdet mellem strukturalisme og sociolingvistik, i: Carol Henriksen, Even Hovdhaugen, Fred Karlsson og Bengt Sigurd (red.): *Studies in Development of Linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden*, s. 237-273. Oslo 1996.
- Sprog og Kultur*. Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning, Aarhus Universitet (udg.). Århus 1932-1978.
- Ømålsordbogen*. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer. Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. København 1992 ff.

Torben Arboe
Inger Schoonderbeek Hansen
Viggo Sørensen